

ACTOS DE REFORMULACIÓN CONVERSACIONAL: A CORRECCIÓN

XOSÉ A. FERNÁNDEZ SALGADO

Instituto da Lingua Galega

A conversa é o tipo de falar predominante co que estamos familiarizados, no cal dous ou máis participantes alternan libremente ó falar e que acostuma ter lugar fóra de marcos institucionais específicos coma os servizos relixiosos, tribunais, clases ou outros semellantes. A conversa é a maneira prototípica de usa-la linguaxe.

Dous son os enfoques principais que se adoitan empregar para analiza-la conversa: a *análise do discurso* e a *análise da conversa*. Ámbolos dous tratan principalmente de dar unha explicación de como se producen e comprenden a coherencia e a organización secuencial do discurso. Sen embargo os estilos de análise son diferentes e practicamente incompatibles.

A análise do discurso emprega principalmente unha metodoloxía baseada en principios teóricos e conceptos típicos da lingüística. Trátase máis ben dunha serie de intentos de amplia-las técnicas que resultan certas en lingüística máis alá da unidade oracional. Os procedementos que se seguen baséanse no illamento dun conxunto de categorías básicas ou unidades de discurso, para despois levar a cabo unha formulación dun conxunto de regras de concatenación, determinadas sobre tales categorías, que delimitan as secuencias ou categorías ben formadas (discursos coherentes) das secuencias mal formadas (discursos incoherentes). Apélase ás intuicións acerca do que é ou non un discurso ben formado ou coherente. Existe tamén a tendencia a tomar un ou uns poucos textos, normalmente construídos polo analista, e a tratar de analizar en profundidade tódalas características interesantes deste limitado dominio. Nesta corrente entran non só os gramáticos do texto como Petöfi e Van Dijk, senón tamén un tipo de traballos baseados nos actos de fala ou nas nocións realizadas con eles de investigadores como Sinclair e Coulthard (1975), Longacre (1976) ou Labov e Fanshel (1977).

Pola contra a análise da conversa, tal e como a practican Sacks, Schegloff e Jefferson, é un enfoque rigorosamente empírico que evita a elaboración de teorías prematuras. Os métodos son inductivos, buscan pautas recorrentes en moitos e diferentes rexistros de conversas espontáneas en contraste coa categorización inmediata de datos restrinxidos da análise do discurso. En segundo lugar, en vez dunha ontoloxía teórica de regras, enfatízanse as consecuencias interactivas e inferenciais do feito de escoller entre enunciados alternativos. Tamén, contra da análise do discurso, apélase o menos posible a xuízos intuitivos -poden guía-las investigacións pero non son explicacións e certamente non circunscriben os datos; a énfase colócase no que ocorre realmente, non no que se adiviña que sería raro (ou aceptable) que ocorrese. Hai tendencia tamén a evita-las análises baseadas en textos únicos, xa que prefiren examinar tantos textos como sexa posible dun fenómeno concreto co fin de descubri-las propiedades sistemáticas da organización, secuencias do falar e como se conciben os enunciados para manexar tales secuencias.

Escollerémo-lo segundo enfoque *-análise da conversa-* para levar a cabo unha achega descritiva sobre os procedementos e as funcións da corrección na lingua falada, pois é na conversa cara a cara onde a elaboración e a produción de enunciados coincide no eixe temporal, ó contrario da escrita que dispón de máis tempo de elaboración e polo tanto é posible reformula-lo escrito.

Corrección, paráfrase e refrasaxe

Calquera que se fixe un pouco nunha conversa darase de conta de que moitas veces ó producirmos un enunciado en vez de chegarmos ó final del estamos continuamente interrompendo o seu desenvolvemento. As posibilidades de continuación trala interrupción pódense tipificar da seguinte maneira: (a) o locutor retoma o enunciado interrompido repetindo a unidade ou unidades que preceden inmediatamente á ruptura; (b) o locutor despois da interrupción retoma o enunciado con outro elemento facendo unha modificación; (c) o locutor despois de interrompe-lo enunciado fai un inciso introducindo outro para despois retoma-lo primeiro con algunhas modificacións; e (d) o locutor deixa o enunciado sen acabar.

Os enunciados que nos interesan describir son aqueles nos que a interrupción vai seguida dunha reformulación do tipo *corrección* efectuada polo propio locutor ou interlocutor. Entenderemos por *corrección* o procedemento que nos permite reelabora-lo discurso co

fin de face-lo enunciado máis correcto ou axeitado segundo o punto de vista de un ou de ámbolos interlocutores da conversa e así facilita-la intercomprensión.

Esta definición encerra certos problemas pois non sempre é doado distinguir nunha conversa entre o que é propiamente corrección e outros dous fenómenos de reelaboración relacionados con ela: a *paráfrase* e a *refrasaxe*. Seguindo a Gülich e Kotschi (1987:35), as tres son subcategorías do procedemento máis xeral do acto de reformulación textual e relaciónanse gracias a teren unha estrutura común, xRy , constituída por un enunciado fonte (x), un enunciado reformulador (y) e un marcador da reformulación (R). Á parte da *refrasaxe*, que é un acto de reformulación caracterizado pola repetición léxico-gramatical e por haber entre x e y un tipo de relación semántica de sinonimia denotativa, as diferencias entre a *paráfrase* e a corrección veñen dadas pola distinta relación semántica que existe entre o enunciado fonte e o enunciado reformulador. Mentres que no caso da *paráfrase* unha equivalencia semántica máis ou menos forte liga os dous enunciados, na corrección a relación semántica entre os enunciados é de contraste, que pode ser de anulación total ou parcial. Na *paráfrase* o enunciado fonte non é considerado polo locutor como defectuoso senón simplemente como non completo, todo o máis "turbo", de modo que o enunciado reformulador serve para explicar, exemplificar ou resumir algo que non estaba suficientemente claro, en tanto que na corrección o locutor si considera defectuoso o enunciado fonte, ou polo menos susceptible de ser corrixido ou reparado, de aí que o enunciado reformulador sirva para reparar unha "falta".

Na delimitación de corrección aínda se presenta outro problema. Trátase daqueles casos típicos de corrección en que a precisión do enunciado fonte está anulada parcial ou totalmente polo valor do enunciado reformulador. M. Charolles (1987:120) propón distinguir na corrección dous procedementos distintos, o de *invalidación* e o de *rectificación* (segundo el «infirmation» e «rectification»), nos cales só o primeiro sería verdadeiramente unha anulación da verdade. Isto parece pertinente, aínda que na práctica non sempre é posible mante-la distinción entre a corrección coas súas subclases e a *paráfrase*, xa que entre elas hai, por dicilo así, un *continuum* semántico. Por exemplo non é doado distinguir entre unha corrección de tipo *rectificación* e unha *paráfrase*.

Corpus

Os exemplos que imos utilizar para exemplificar algúns tipos de corrección están tirados de dúas conversas que imos denominar (I) e (II). As dúas son conversas de poucos minutos (6-7), e de arredor de 100 turnos de palabra cada unha.

(I) é unha conversa entre dúas rapazas de 25 anos que concertaran unha cita para traballaren na elaboración duns temas dun curso que ían dar no mes seguinte. A gravación está realizada mentres tomaban o café. Dous son os temas principais sobre os que falan: (a) as clases particulares que L1 está a dispensar a uns individuos que están preparando un exame de galego para unha oposición, e (b) unha "discusión" sobre un mapa de Galicia que lles ía servir de material para a elaboración das clases.

(II) é unha conversa entre dous irmáns de 10 e 20 anos. L1, o máis vello, dedícase case exclusivamente a "interrogar" a L2 sobre temas relacionadas coa escola (amigos, profesores, mestres).

A meirande parte dos exemplos están recollidos de (II) polo simple feito de seren máis abundantes as correccións en (II) ca en (I).

Aspectos interactivos da corrección

1. Autores da corrección

Posto que a conversa alomenos é cousa de dous, a corrección pode ser executada por calquera dos locutores. Hai que distinguir dous aspectos.

Por unha banda, temos que diferenciar aqueles casos en que o locutor corrixe un dos seus propios enunciados (*autocorrección*) daqueles en que corrixe os enunciados do outro falante (*heterocorrección*).

Sería exemplo de *autocorrección* a realizada en [1] e en [2]:

- [1] (L1 e L2 están falando do novo alumno de L1)
L2- *pero teñen/ten menos nivel cós outros?* (I)

L2 corrixe *teñen* por *ten* ó se dar conta de que só é un alumno.

- [2] (L1 está falando con L2 sobre o colexio deste último)
L1- *e que: ? danvos ben de: de: de comer na casa ou... na: na escola?*¹ (II)

¹ O símbolo : significa prolongamento da vocal, os suspensivos ... pausa prolongada e / interrupción do discurso.

L1 autocorrixe *na casa* por *na escola*.

Exemplo de *heterocorrección* é o que se produce en [3]:

- [3] (L1 está falando con L2 dos campos de deporte que hai na escola)
L1- *Ai é verdá que aora solo hai aquel campo*
L2- *nó... hai tres* (II)

L2 corrixe con *nó*: *hai tres* ante a afirmación de L1 de que só había un campo.

O normal é que a autocorrección predomine sobre a heterocorrección debido sobre todo a que o propio falante procura rapidamente emenda-los posibles 'erros' para favorece-la intercomprensión co interlocutor. A heterocorrección é máis normal en diálogos polémicos. Nas nosas dúas conversas as autocorreccións tamén predominan sobre as heterocorreccións: dos 16 exemplos analizados neste traballo 14 son auto- e 2 heterocorreccións.

Por outra banda o locutor pode executar unha corrección por iniciativa propia (*autoiniciadas*), ou facela despois dunha instigación por parte do outro locutor (*heteroiniciada*).

Así, dependendo de que o locutor corrixa os seus propios enunciados ou os do seu interlocutor, e conforme o faga por propia iniciativa ou instigado polo outro falante, podemos establece-la seguinte tipoloxía:

- (a) *autocorrección autoiniciada*: o locutor corrixe o seu enunciado por iniciativa propia.
- (b) *autocorrección heteroiniciada*: o locutor corrixe o seu enunciado por iniciativa do outro falante.
- (c) *heterocorrección autoiniciada*: o locutor corrixe o enunciado do outro falante por iniciativa propia.
- (d) *heterocorrección heteroiniciada*: o locutor corrixe un enunciado dese falante por iniciativa dese mesmo.

Como exemplo de autocorrección autoiniciada pode servi-lo exemplo [1] e [2].

De *autocorrección heteroiniciada* pode servírnos o que segue:

- [4] (L2 está contándolle cousas a L1 sobre os seus compañeiros)
L2- *haíche un que se chama Güili que tiña que ir en sexto*
L1- *que se chama...?*
L2- *Güili/Güili nó... chámaseche Agustín pero chamámoslle Güili* (II)

L2 corrixe por unha parte *Güili* por *Agustín* e *que se chama* por *chamámoslle*, instigado pola pregunta de L1 *que se chama...?*

Como exemplo de *heterocorrección autoiniciada* pode servírnos este tirado da conversa (I):

- [5] (L2 acaba de preguntalle a L1 se lles ten que aprender ós seus alumnos a distinción de vocais abertas e pechadas para cando se examinen do exame oral).

L1- Pero: son galegofalantes... o que pasa é que a: a chavala por exemplo: buel

L2- bueno castelanea algo porque a min: o día ese xa me dixo "hasta luego y tal" (I)

L1 afirma que os seus alumnos son galegofalantes ante o cal L2 corríxeo precisando que non é certo (polo menos de todo) o que está a dicir por medio do enunciado corrector *castelanea algo*, para despois introducir unha paráfrase de tipo explicativo: ...*dixo "hasta luego y tal"*.

As *heterocorreccións heteroiniciadas* na conversa son pouco frecuentes e só se dá naqueles casos en que un dos interlocutores posúe unha competencia reducida na lingua de comunicación.

2. Oportunidades de corrección e turnos de palabra.

Nunha secuencia de tres turnos de palabra, danse polo menos catro oportunidades de corrección ou instigación:

(a) No turno 1 dáse a primeira oportunidade de corrección mediante unha autocorrección autoiniciada inmediatamente despois do erro, por exemplo en [1] e [2].

(b) A segunda prodúcese ó final do turno 1, no espazo de transición (o momento que segue potencialmente ó posible punto de terminación dun turno) entre este e o turno 2; tamén para unha autocorrección autoiniciada²:

- [6] (L1 e L2 están falando dos compañeiros do colexio deste último)

L1- M. de donde é?

L2- (...), era de:... de R. o de García... o que ten a casa: diante do:... ó lado da:... da: de Don F. (II)

L2 dálle a L1 oportunidade para intervir na conversa polas súas continuas interrupcións. A demora de L1 invita a unha autocorrección de L2 en *diante do*: por *ó lado da*:

(c) No turno 2 hai oportunidade tanto para unha corrección iniciada e feita polo interlocutor ([3] [5]), como para unha iniciación polo interlocutor, por medio dun iniciador de corrección, dunha autocorrección no turno seguinte. Como exemplo desta segunda pode servir tamén esta secuencia de (II) en que L2 está contándolle a L1 as películas que viu pola semana:

² Unha análise máis polo miúdo nesta oportunidade podería ser: unha oportunidade ó final do turno e outra trala demora do receptor ó final do turno.

- [7] L2- asta a película taba mui ben, que era de gasters e asta era nova
 L1- de qué, ho?
 L2- de gansters
 L1- ah! (II)

L2 autocorrixe a pronuncia de *gasters* para *gansters* no turno 3 ante a instigación de L1 por medio do iniciador de corrección *de qué ho?* no turno 2, pronunciado cunha entoación de reprendemento.

(d) No turno 3 hai oportunidade para unha autocorrección instigada polo outro falante no turno anterior. Pode servir de exemplo o [4] e o [7].

Segundo Schegloff, Jefferson e Sacks (1977), neste rango de oportunidades na corrección o locutor establece unha orde de preferencias: *preferencia 1*, para unha autocorrección autoiniciada no mesmo turno; *preferencia 2*, por autocorrección no turno 3 heteroiniciada por medio dun iniciador de corrección no turno 2; e *preferencia 3*, para unha unha heterocorrección autoiniciada.

A pesar do pouco corpus co que traballamos, nos exemplos tratados das nosas conversas tamén observamos unha preferencia polas autocorreccións autoiniciadas (12) seguidas polas autocorreccións heteroiniciadas (2) e heterocorreccións autoiniciadas (2)³. Das dúas últimas a maior ocorrencia dunhas ou outras depende dos diferentes tipos de conversa e situacións.

3. Niveis lingüísticos e corrección.

Os erros que se corrixen poden pertencer a niveis lingüísticos distintos: fonolóxico, morfosintáctico e semántico-pragmático. Moitas veces é difícil distinguir se pertencen a un ou outro nivel lingüístico pois é normal que uns se sobrepoñan sobre os outros.

Os erros que máis frecuentemente se corrixen son do tipo semántico-pragmático, o que é índice de que a función primordial da corrección é a de facilita-la intercomprensión entre os locutores, pois é neste nivel onde os erros poderían prexudicar máis a intercomunicación. Dentro destes, algunhas correccións poden deberse a que o locutor non elixe a unidade léxica correcta, por exemplo en [8]:

- [8] L1- de Lugo... eu seiño por unha rapaza que estudou/que fixo/rematou galego este ano... (I)

³ Os exemplos de autocorreccións autoiniciadas son [1], [2], [6], [8], [9], [10], [11], [12], [13], [14], [15], [16]; de autocorreccións heteroiniciadas [4], [7]; e de heterocorreccións autoiniciadas [3], [5].

L1 autocorrixe seguidamente *estudou* por *que fixo* e este por *rematou*.

En [9] L2 está falar dun compañeiro e autocorrixe *daz/* por *quinc/* e este por *catorce*. Un pouco depois fai o mesmo cando di de que curso é: *vaiche en quint/*, reiniciando a interrupción cos mesmos elementos pero corrixindo *quint/* por *sexto*.

- [9] L2- (...) *Benjamin dios! mira! éche... te: tenche dz/ quinc/ catorce anos e vaiche en quint e vaiche en sexto... (II)*

En [10] L2 autocorrixe corrixo a *flau* por *os acordos*:

- [10] L2- *non che lles enséñ a tocar a flau/ os acordos (II)*

Algunhas correccións están relacionadas co modo en que o locutor reformula a súa proxección no discurso modalizando ou precisando enunciados que poderían parecer fortes. En [11] L2 di *nó*: tallantemente aínda que logo autocorrixe modalizando por medio de *pode que nó*.

- [11] L2- *nó... pode que nó: porque: (I)*

En [12] L1 corrixo e precisa no turno 3 o enunciado do turno 1, *púxenlle* por *mandáronme que lle puxera*, despois do asentimento tallante de L1 con *fas ben!*

- [12] L1- (...) *e: e púxenlle deberes o outro día*
L2- *fas ben!*
L1- *mandáronme que lle puxera deberes (I)*

Outras veces a corrección prodúcese para salienta-la presenza do suxeito:

- [13] L2- *ademais o outro está sinalado, temos sinalado se é Coruña ou Lugo: (I)*

As correccións de tipo fonético-fonolóxico refírense a cuestións de pronuncia ([7]), e os morfolóxicos a cuestións de concordancia maioritariamente. Por exemplo en [1] a autocorrección de *teñen* por *ten* ó se dar conta que o suxeito era só un individuo, ou en [14] en que se corrixo *un...* por *unha fotocopia*, ou en [15] *cun...* por *cunha flauta*.

- [14] L1- (...) *ti acordaste que miramos un día un... (...) unha fotocopia que dixeches (I)*

- [15] L2- *e senón se fas algún ruído cun... cunha flauta (II)*

No caso da conversa (II) prodúcense algunhas autocorreccións de L2 cando intenta reproducir palabras textuais dalgún mestre en castelán, pasa ó galego e inmediatamente autocorrixe.

- [16] L2- *se lle dices "que dijo?"... "pero niño no ves que va: que vamos a paso a paso de: de: neno de párvulos, de: de niño de párvulos". (II)*

4. Unidades lingüísticas e cantidade semántica corrixidas.

A actividade da corrección non está ligada a ningunha unidade verbal determinada, tanto unidades simples coma unidades de complexidade diferente poden ser corrixidas e corrixiren elas mesmas. A unidade corrixida pode estar a penas esbozada dos labios do falante (en [9] *daz* e *quinc*) ou estalo completamente (en [1] *teñen* ou [2] *na casa*).

Na corrección o grao de relación semántica de contraste entre o enunciado fonte e o reformulador pode variar duns exemplos a outros. En relación con isto distinguimos antes dous procedementos dentro da corrección: a *invalidación* ou *corrección total*, cando o enunciado corrector nega o enunciado fonte, e a *rectificación* ou *corrección parcial*, se o enunciado corrector non anula o enunciado fonte senón que o restrinxe, amplía ou precisa, e estaría por tanto moi próxima a outras formas de reformulación, sobre todo da paráfrase.

Por exemplo unha corrección de tipo invalidación témola en [3], o enunciado fonte queda totalmente anulado polo enunciado corrector de L1 marcado pola negación *nó*:

- [3] L1- *Ai é verdá que aora solo hai aquel campo*
L2- *nó... hai tres* (II)

Fronte a [3], temos o exemplo [5] en que o enunciado corrector de L2 *castelanea algo* non anula o enunciado fonte de L1 de *son galegofalantes*, senón que simplemente o matiza:

- [5] L1- *Pero: son galegofalantes... o que pasa é que a: a chavala por exemplo: bue!*
L2- *bueno castelanea algo porque a min: o día ese xa me dixó "hasta luego y tal"* (I)

O mesmo pasa en [16], en que L2 precisa ironizando co enunciado corrector *auga con sopa*, o enunciado fonte *sopa*.

- [16] (L1 acaba de preguntarlle que tal lles dan de comer no comedor escolar)
L2- *mui ben, mui ben... de primeiro plato sopa... auga con sopa* (II)

Nos treitos das nosas conversas predomina en (I) a corrección parcial ([5], [8], [11], [12], [3]) sobre a total ([1], [14]); ó contrario en (II) predomina a total, a maioría autocorreccións ([2], [3], [6], [7], [9], [10], [15]), sobre a parcial ([4], [16]). O feito de predominar unha ou outra ten que ver co carácter polémico da conversa.

5. Marcador da corrección.

Unha relación semántica de contraste non nos vén dada só pola estrutura do enunciado fonte e do enunciado reformulador, senón que esta relación establécea o locutor por medio dun marcador ou iniciador de corrección. Esta función demarcativa pode estar asumida por elementos prosódicos ou por expresións verbais. Nunha conversa son máis numerosos os prosódicos mentres que os verbais sono na escrita, sobre todo polas diferentes características de comunicación dunha e outra.

Os marcadores prosódicos refírense a pausas, interrupcións, prolongamentos de vocais, entoación, acentuación, velocidade de elocución, vacilacións, titubeos, intensidade da voz, etc. Normalmente estes non aparecen cada un por separado senón que se combinan uns con outros (tamén cos verbais), como por exemplo en [17]:

- [17] (L1 recórdalle a L2 unha fotocopia dun mapa que este lle prestara e que non lle serviu para o que L1 quería)
L1- unha fotocopia que dixeches... "este é o do atlas... *está moi ben e non sei que que ten os concellos todos*" ...
L2- *traí os luGAres* (II)

O enunciado corrector *traí os luGAres* que corrixe a *que ten os concellos* non leva ningún marcador verbal que nos indique que se trata dunha corrección. Esta vén dada por unha entoación especial do enunciado que lle imprime L2, unha velocidade de execución moi lenta e pola carga acentual de maior intensidade da normal sobre a sílaba *GA*.

De igual modo no exemplo [7] L2 entende que ten que corrixir o seu enunciado pola entoación de repndemento con que o instiga L1, axuda ademais a carga acentual sobre o *que*.

- [7] L2- *hasta a película taba mui ben que era de gasters e hasta era nova*
L1- *de qué ho?*
L2- *de gansters*
L1- *ah!*

Outras veces é unha pausa a que serve de marcador da corrección, en [15], ou unha interrupción lexical, en [10], ou un prolongamento de vocal seguida dunha pausa, en [6].

Os marcadores verbais, moito menos numerosos nas nosas conversas, forman tamén unha clase bastante heteroxénea. Podemos distinguir dous grupos:

(a) Expresións verbais estereotipadas, que son máis propias doutras formas de reformulación ca da corrección (*é dicir, isto é, por exemplo*).

(b) Adverbios, conxuncións, interxeccións, como por exemplo *nó*: ([3]) marcador por excelencia da corrección total, *bueno* ([5]) *que ho?*, ([7]), *ou*: ([2]).

Os marcadores sinalan as dúbidas ou dificultades do falante para proseguir no discurso e permítenlle, por outra parte, asegurarse certo tempo para a reelaboración do seu discurso.

Tentamos dar aquí unha descrición moi xeral dalgúns aspectos do funcionamento dun acto complexo como é a corrección na conversa, partindo de que se trataba dun procedemento que lle permitía ó locutor reformular enunciados para facilitala súa comprensión. Cabe ría preguntarse se isto é certo de todo pois hai correccións que non fan progresa-la intercomprensión senón unicamente o discurso dun dos locutores. Coma en toda xeneralización, moitas cuestións só quedan esbozadas (por exemplo os marcadores, a rectificación), e outros nin sequera mencionadas (por exemplo o papel da ratificación no proceso da corrección). Contamos con corrixir, e se é o caso autocorrixir, estas fallas en próximas contribucións.

BIBLIOGRAFÍA

- Coulthard, M., Brazil, D. (1979): *Exchange Structure*. Discourse Analysis Monographs, 5. Birmingham: Birmingham University.
- Charolles, M. (1987): "Spécialisation des marqueurs et spécificité des opérations de reformulation, de dénomination et de rectification", en *L'analyse des interactions verbales. La dame de Caluire: une consultation. Actes du colloque tenue à l'Université de Lyon 2 du 13 au 15 décembre 1985*, Pierre Bange, éd., Berne, Francfort-s. Main, New York: Peter Lang, 99-112.
- Barros, D.L.P. de, (1992): "Mecanismos de correção da fala", en *Actas do XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filoloxía Románicas, Universidade de Santiago de Compostela, 1989*, v. III, Ramón Lorenzo ed. A Coruña: Fundación "Pedro Barrié de La Maza", 355-369.
- Gaulmyn, M. M. de (1987): "Actes de reformulation et processus de reformulation", en *L'analyse des interactions verbales. La dame de Caluire: une consultation. Actes du colloque tenue à l'Université de Lyon 2 du 13 au 15 décembre 1985*, Pierre Bange, éd., Berne, Francfort-s. Main, New York: Peter Lang, 83-98.

- Gülich, E., Kotschi, T. (1987): "Les actes de reformulation das la consultation: LA DAME DE CALUIRE", en *L'analyse des interactions verbales. La dame de Caluire: une consultation. Actes du colloque tenue à l'Université de Lyon 2 du 13 au 15 décembre 1985*, Pierre Bange, éd., Berne, Francfort-s. Main, New York: Peter Lang, 15-81.
- Labov, W., Fanshel, D. (1977): *Therapeutic Discourse: Psychotherapy as Conversation*. New York: Academic Press.
- Levinson, S. C., (1989). *Pragmática*, Barcelona: Teide.
- Schegloff, E.A., Jefferson, G., Sacks, H., (1977): "The preference for self-correction in the organization of repair in conversation", *Language* 53, 361-382.
- Sihvonen-Hautecoeur, P. (1992): "Particules discursives et auto-reprise", en *Actas do XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filoloxía Románicas, Universidade de Santiago de Compostela, 1989*, v. III, Ramón Lorenzo ed. A Coruña: Fundación "Pedro Barrié de La Maza", 435-448.
- Sinclair, J.M., Coulthard, R.M. (1975): *Towards an Analysis of Discourse: the English Used by Teachers and Pupils*. London: Oxford University Press.